

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی

دانشکده حقوق و الهیات

گروه فقه و حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A.)

رشته فقه و حقوق اسلامی

موضوع

حقوق مخالفان داخلی حکومت در فقه و حقوق

استاد راهنما

حجت الاسلام مصطفی نجاری

استاد مشاور

دکتر محمد رضا شادمان فر

نگارش

مأنده چراغی گیلانی

بهمن ۱۳۹۴

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی

دانشکده حقوق و الهیات

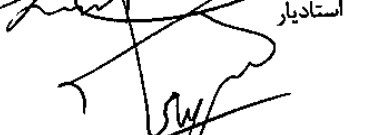

گروه فقه و حقوق

تأییدیه‌ی اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه‌ی دفاع از پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه‌ی نهایی پایان‌نامه‌ی خانم مائده چراغی گیلانی تحت عنوان

حقوق مخالفان داخلی حکومت در فقه و حقوق

را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه‌ی کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	حجت الاسلام مصطفی نجاری	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر محمدرضا شادمان فر	استادیار	
۳- استاد داور	حجت الاسلام جمشید سمیعی	استادیار	
۴- استاد داور	دکتر سید مهدی زرگری	استادیار	
۵- مدیر گروه	دکتر امیر مقامی	استادیار	

تقدیم به :

پدر زحمت کش و مهربانم

مادر دلسوز و فداکارم

و برادران عزیزتر از جانم

باشکر از:

استاد عزیزم جناب آقایان حجت الاسلام مصطفی نجاری و دکتر محمد رضا
شادمان فکر که در این مدت هدایت و راهنمایی ام را در به سرانجام رساندن این
پایان نامه بر عهده داشته اند.

و در نهایت باشکر از دوست و همکلاسی عزیزم خانم زهرا ابراهیمی نیا که
تمام کارهای اداری و تحصیلی بنده در این مدت به عهده ایشان بوده و از پیچ
محبتی دریغ ننمودند.

چکیده

هیچ جامعه‌ی انسانی و یا هیچ حکومتی وجود ندارد که بین آن‌ها اختلاف نظر وجود نداشته باشد. بنابراین اختلاف نظر یک امر طبیعی است و هر نظام و گروهی سعی می‌کند که دیدگاه‌ها و اعمال خود را به حق جلوه دهند. یکی از موضوعات عمده در عرصه حاکمیت دولت‌ها نحوه برخورد آنان با مخالفان داخلی است. در نظام‌های مردم‌سالار اصل بر این است که مخالفان از کلیه حقوق و آزادی‌های مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برخوردار باشند. برعکس در نظام‌های دیکتاتوری بدون برخورداری از حمایت قانون به انتقاد از حکومت و یا مبارزه با آن پرداخته و غالباً از طریق روش‌های خشونت‌آمیز سرکوب می‌شوند. آنچه مهم است اینکه موافقان و مخالفان یک نظام، اعلام موافقت و مخالفتشان باید در چارچوب قانون و با ابزارهای مسالمت‌آمیز ابراز گردد و هم سیره ائمه اطهار(ع) و هم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نشان دهنده آن است که تمام مردم اعم از موافق و مخالف در برابر قانون یکسان هستند و هواخواهی یا دشمنی افراد با حکومت، هیچ‌گونه تأثیری بر کیفیت و کمیت اجرای احکام و مجازات‌ها ندارد. اما چنانچه مخالفان حکومت، دست به اقداماتی همچون ترساندن مردم، ایجاد ناامنی، برهم زدن امنیت و کشتن مردم بی‌گناه بزنند و با زیر پا گذاشتن حقوق سایر افراد جامعه، در پی شورش و براندازی حکومت، باشند، رهبر جامعه اسلامی عهده دار صیانت از حقوق و امنیت افراد جامعه، در مقابل این اقدامات سکوت نمی‌کند و در برابر آن‌ها برخوردی مناسب بر طبق ضوابط و احکام شریعت انجام می‌دهد. این پژوهش بر اساس شیوه توصیفی تحلیلی در سه فصل به بیان مصادیق مخالفان داخلی حکومت در فقه و حقوق و حقوق مفروضه برای حمایت از مخالفینی که با پذیرش اساس جمهوری اسلامی به نقد حاکمیت و ساختارهای آن و حاکمان مبادرت می‌کند، می‌پردازد.

کلید واژگان

حق ، مخالفان ، حکومت ، قانون ، آزادی بیان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
۱- بیان مسأله.....	۱
۲- سابقه تحقیق.....	۴
۳- ضرورت و نوآوری تحقیق.....	۵
۴- سوالات تحقیق.....	۶
۵- فرضیات تحقیق.....	۶
۶- هدف ها و کاربردهای تحقیق.....	۶
۷- روش ها و انجام تحقیق.....	۷
۸- ساماندهی (طرح) تحقیق.....	۷
فصل اول - کلیات.....	۹
بخش اول - مفهوم شناسی حق.....	۱۰
گفتار اول - حق در لغت.....	۱۰
گفتار دوم - حق در اصطلاح.....	۱۲
۱ - حق در اصطلاح فقهی.....	۱۲
۲- حق در اصطلاح حقوقی.....	۱۳
بخش دوم - حقوق و اقسام آن.....	۱۵
گفتار اول - تعریف حقوق.....	۱۵
گفتار دوم - اقسام حقوق.....	۱۷
۱ - حقوق عمومی.....	۱۸
۲ - حقوق خصوصی.....	۱۹

بخش سوم - حکومت اسلامی.....	۲۰
گفتار اول - تعریف حکومت اسلامی.....	۲۱
گفتار دوم - ویژگی های حکومت اسلامی.....	۲۳
۱ - مساوات در برابر قانون.....	۲۳
۲ - موازنه میان مادیات و معنویات.....	۲۴
۳ - تضمین آزادی های مشروع.....	۲۴
بخش چهارم - مخالفان حکومت.....	۲۶
گفتار اول - تبیین مراد از مخالف.....	۲۶
گفتار دوم - ماهیت گروه های مخالف.....	۲۷
فصل دوم - مصادیق مخالفان حکومت در فقه و حقوق.....	۳۱
بخش اول - منتقدان (مخالفان قانونی) حکومت.....	۳۲
گفتار اول - انتقاد در لغت و اصطلاح.....	۳۳
گفتار دوم - ضرورت وجود منتقد (مخالف قانونی) در حکومت.....	۳۳
گفتار سوم - ملزومات و پیامدهای پذیرش مخالف قانونی.....	۳۵
بخش دوم - بغات.....	۳۷
گفتار اول - معنای بغی و شرایط تحقق جنگ با آن ها.....	۳۸
۱- تعریف لغوی بغی.....	۳۸
۲ - معنای اصطلاحی بغی.....	۴۰
۳- تعریف بغی در حقوق موضوعه ایران.....	۴۱
گفتار دوم - مقابله با بغات و حقوقی که آنان برخوردارند.....	۴۱
بخش سوم- محارب.....	۴۴
گفتار اول - معنای محاربه.....	۴۴

- ۱- معنای لغوی محاربه..... ۴۴
- ۲- محاربه در قرآن کریم..... ۴۵
- گفتار دوم- بررسی عنوان محاربه..... ۴۷
- ۱- شرایط تحقق محاربه..... ۴۷
- ۲- مجازات محارب..... ۴۹
- گفتار سوم - محاربه در قانون مجازات اسلامی..... ۵۰
- ۱- ارکان جرم محاربه..... ۵۱
- ۲- مجازات محارب در قوانین ایران..... ۵۲
- بخش چهارم - افساد فی الارض..... ۵۲
- گفتار اول - معنای افساد فی الارض..... ۵۳
- ۱- افساد فی الارض در لغت..... ۵۳
- ۲ - مفهوم اصطلاحی افساد فی الارض..... ۵۵
- گفتار دوم - تبیین قانونی جرم افساد فی الارض..... ۵۶
- بخش پنجم- تروریسم..... ۵۸
- گفتار اول - تعریف ترور..... ۵۸
- ۱ - ترور در فرهنگ علوم سیاسی..... ۵۸
- ۲ - ترور در ادبیات عرب..... ۵۹
- ۳ - ترور در زبان فارسی..... ۶۰
- گفتار دوم - تروریسم در حقوق داخلی..... ۶۲
- بخش ششم - فتنه..... ۶۶
- گفتار اول- معنای لغوی فتنه..... ۶۶
- گفتار دوم - معنای اصطلاحی فتنه..... ۶۶

۶۷	۱ - فتنه در قرآن.....
۶۸	۲ - فتنه از دیدگاه حقوقی.....
۶۹	بخش هفتم - نفاق.....
۷۰	گفتار اول - مفهوم شناسی.....
۷۱	گفتار دوم - عوامل و راه های شناخت منافقان.....
۷۵	فصل سوم - بررسی حقوق مخالفان.....
۷۶	بخش اول - حقوق مخالفان حکومت در قانون اساسی.....
۸۰	گفتار اول - حق امنیت.....
۸۱	۱- حوزه حقوقی و قضایی.....
۸۱	۲- حوزه اقتصادی.....
۸۲	۳- حوزه فرهنگی و اجتماعی.....
۸۳	۴- حوزه سیاسی و اداری.....
۸۳	گفتار دوم - مشارکت سیاسی.....
۸۴	۱ - مشارکت سیاسی در اسلام.....
۸۵	۲- مکانیزم های مشارکت سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۹۰	گفتار سوم - حق تشکیل احزاب و فعالیت های سیاسی.....
۹۱	۱ - دیدگاه فقها.....
۹۲	۲ - چارچوب های قانونی فعالیت احزاب.....
۹۴	گفتار چهارم - حق داشتن مطبوعات مستقل.....
۹۵	۱- مطبوعات سیاسی و احزاب.....
۹۶	۲- حدود آزادی مطبوعات در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۹۸	گفتار پنجم - آزادی اجتماعات و تظاهرات.....

۱ - مسالمت آمیزبودن اجتماعات.....	۱۰۰
۲ - اخذ مجوز و آزادی اجتماعات.....	۱۰۳
گفتار ششم - آزادی بیان و عقیده.....	۱۰۴
۱ - دیدگاه اسلام در مورد آزادی بیان.....	۱۰۵
۲ - آزادی بیان و عقیده در حقوق ایران.....	۱۰۷
۳ - محدودیت های آزادی بیان.....	۱۰۹
بخش دوم - حقوق مخالفان سیاسی در رسیدگی به جرایم آن ها.....	۱۱۲
گفتار اول - جرم سیاسی.....	۱۱۲
۱- جرم سیاسی در کتب حقوقی ایران.....	۱۱۲
۲- تعریف «جرم سیاسی» از دیدگاه حقوق دانان اسلامی.....	۱۱۳
۳- دلایل رفتار ارفاق آمیز نسبت به مجرمین سیاسی.....	۱۱۴
گفتار دوم- لایحه جرم سیاسی و نحوه رسیدگی به جرایم آن ها.....	۱۱۶
نتیجه گیری.....	۱۱۸
پیشنهادات.....	۱۲۲
منابع.....	۱۲۴
Abstract	۱۳۲

مقدمه

در تمامی حکومت‌ها افراد و گروه‌هایی وجود دارند که با اهداف و رویه‌های حکومت به دلایل موجه و ناموجه مخالف هستند و سعی می‌کنند این مخالفت خود را به روش‌های مختلف از روش‌های مسالمت‌آمیز گرفته تا روش‌های مسلحانه ابراز نمایند. بنابراین مسئله مواجهه با گروه‌های مخالف حکومت یکی از مسائل همیشگی دولت‌ها می‌باشد و ماهیت بسیاری از دولت‌ها را می‌توان از شیوه برخورد آنان با مخالفانشان جستجو نمود. چه بسا بیشتر درگیری‌ها و ناامنی‌هایی که این روزها در اکثر کشورها شاهد آن هستیم به دلیل مخالفت‌هایی است که بین افراد و گروه‌های مخالف و حکومتشان در حال وقوع است و حکومت‌ها هم به دنبال سرکوبی و کشتن این افراد یا گروه‌های مخالف هستند.

حکومت دینی نیز از این قاعده مستثنا نیست و به هر حال داخل حکومت افراد و گروه‌هایی وجود دارند که با اجرای بعضی سیاست‌های حکومت دینی مخالف هستند و این ناراضیان و یا مخالفان به روش‌های مختلف در صدد اعمال نظرات خود در حوزه اجتماع می‌باشند و لذا طرف دیگر حکومت دینی حاکم سعی در اعمال نظرات خود و اقتناع یا سرکوب گروه‌های مخالف خود می‌کنند. البته مخالفان باید خود به بلوغی برسند که هر نوع مخالفت را در چارچوب منافع بلند مدت یک کشور و یک ملت ببینند و این امری است که با ابلاغیه و بخشنامه حاصل نمی‌شود.

ازین رو تعیین جایگاه و حقوق مخالفان و انواع ملاک تقسیم‌بندی آن‌ها اهمیت بسزایی پیدا می‌کند زیرا که موضوع مخالفت با حکومت مسئله جدیدی نیست و دولت‌های صدر اسلام نیز با آن مواجه بوده‌اند و هرکدام روش خاصی را برای مواجهه با دشمنان خویش انتخاب نموده‌اند.

۱- بیان مسأله

شهروندان حکومت اسلامی تنها شامل موافقان نظام حاکم نیستند، بلکه علاوه بر آن گروه‌های دیگری نیز در داخل قلمرو سیاسی حکومت اسلامی به سر می‌برند که مخالفان حکومت اسلامی محسوب می‌شوند. در هر حکومتی، نحوه برخورد با مخالفان، نیازمند استراتژی و تاکتیک‌های مشخص و تعریف شده است. دولت‌ها نیز، هرگز برخورد یکسانی با این مقوله نداشته‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران جریانات مخالف زیادی قد علم کرده که به انحای مختلف به مخالفت با حاکمیت پرداخته و مسیر انقلاب را با دشواری‌هایی مواجه نمودند.

نوع برخورد با آن‌ها در رده‌های میانی حکومت همواره در هاله‌ای از سلیقه و امیال شخصی بسر برده گاه با سهل‌انگاری امنیت ملی را به مخاطره انداخته‌اند و گاه پاره‌ای از حقوق مخالفان پایمال گردید. با گذشت بیش از سه دهه از روند انقلاب اسلامی هنوز ما شاهد اختلاف نظرها در نوع برخورد با مخالفان حکومتی هستیم و این امر ضرورت تتبع، تفقه و نیل به احکام اصیل اسلامی را از متون دست اول بیش از پیش برای ما آشکار کرده است. مخالفان حکومت نوعاً به دو گروه تقسیم می‌شوند.

گروه اول منتقدان حکومت هستند و گروه‌هایی را دربر می‌گیرند که یا کنترل دولت را در دست دارند و یا با دولت هستند اما در درون دولت جای نمی‌گیرند. این گروه ممکن است با همدیگر، با سیاستمداران و مجریان و یا همچنین با برخی از سیاست‌ها هم مخالفت بورزند، اما با اصول و مبانی کلی آن نظام هیچگونه اختلاف‌نظری در میان نیست و مخالفتشان به اصول کلی و مبانی مشروعیت نظام بر نمی‌گردد. این گروه، چهارچوب قانونی موجود را در حکم قاعده بازی می‌پذیرد.

گروه دوم، معاندان یعنی گروهی که معارض نظام بوده و در پی براندازی است. این گروه نه تنها با مجریان سیاسی و حاکمیت، بلکه با اصول کلی و مبانی مشروعیت نظام هم مخالفت دارد. (حق پناه، ۱۳۷۸، ۹۰)

آنچه که ما در این پژوهش تحت عنوان حقوق مخالفان داخلی حکومت مورد بررسی قرار داده ایم حقوق مخالفان قانونی حکومت می‌باشد یعنی مخالفانی که در چارچوب قانون به مخالفت با حکومت مبادرت می‌ورزند و یا به بیان دیگر منتقدان حکومت می‌باشند.

آنچه که قابل ذکر است این است که مخالفان و موافقان یک نظام چون پیکره‌ی اصلی حکومت را تشکیل می‌دهند و حفظ و ثبات آرامش جامعه برای آنان باید در درجه اول الویت قرار داشته باشد، باید مخالفت و موافقت خود را در چهارچوب قانون و یا ابزارهای مسالمت آمیز بیان نمایند.

انقلاب اسلامی به دلیل ماهیت دینی و روحیه عدالت‌طلبی، استقلال، حمایت از مظلومان و استکبار ستیزی و نفی هر گونه سلطه‌طلبی و سلطه‌پذیری بر آمده از آن، همواره مورد کینه و دشمنی معاندان و دشمنان داخلی و خارجی بوده است و آنان از همان آغاز شکل‌گیری انقلاب اسلامی تمام کوشش خویش را برای مقابله با انقلاب اسلامی به کار بستند و از هیچ تلاشی در این راه فروگذار نمودند. در این حدود چهل سال، کشور تجربیات مختلفی را تجربه کرده است. از فضای مطلق آزادی در اوایل انقلاب تا درگیری‌های مسلحانه منافقین و یک جنگ تمام

عیار و وقایعی چون اتفاقات سال ۷۸ و ۸۸ همه این تجربیات به ویژه تجربیات تلخ، باید پلی باشد برای حرکت به سمت آموختن زبان گفت و گو در مرحله اول، آموختن روش مخالفت با یک ایده یا یک مجموعه در مرحله دوم و سوم آموختن و ایجاد ظرفیت برای پذیرش حرف مخالف و اقلیت. تجربیات تلخ این حدود چهل سال از سر گذرانده شد تا ما بیاموزیم در قالب یک دولت-ملت و برای سعادت مردم و کشور، در عین تنوع سلیق و برای زندگی در قالب یک ملت، با زبان گفت و گو معضلات خود را حل کنیم. این همه مردم هزینه دادند که برای حل مشکلات به جای توسل به لجبازی و خشونت، با زبان و گفت و گو و ابزار منطق به جای رو در روی هم قرار گرفتن در کنار هم قرار بگیرند. (مجتبی زاده، ۱۳۸۸، مرکز مشاوره نهاد رهبری در دانشگاهها)

بررسی آموزه‌های دینی و سیره‌ی حکومتی بزرگان اسلام در برخورد با مخالفان بیانگر این حقیقت است که در نظام اسلامی برای تک‌تک افراد جامعه (صرف نظر از گرایش سیاسی، نژاد و...) جایگاه ارزشی و حقوقی خاص در نظر گرفته شده است، مهیا نمودن زمینه‌های هدایت و فرصت‌های بازگشت، حفظ آبروی افراد، از جایگاهی بالا برخوردار است. یکی دیگر از اصول مهم نظام مدیریتی اسلامی، سعه‌ی صدر و مدارا و تسامح با دشمنان و مخالفان است. قرآن کریم به صورت متعدد، نه تنها پیروان خود را به مدارا و تسامح نسبت به مخالفان می‌خواند، گاه نیکوکاری در حق مشرکان را نیز توصیه می‌کند. چنان که می‌فرماید: لاینهاکم عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین و لم یخرجوکم من دیارکم ان تبروهم و تقسطوا الیهم ان الله یحب المقسطین؛ خداوند شما را از دوستی آنان که با شما در دین قتال و دشمنی نکرده و شما را از دیارتان بیرون ننمودند نهی نمی‌کند تا بیزاری از آنها جویید بلکه با آنها به عدالت و انصاف رفتار کنید که خدا مردم با عدل و داد را بسیار دوست می‌دارد. (ممتحنه، ۸)

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز که نشأت گرفته از آموزه‌های حیات‌بخش دین مبین اسلام و سیره‌ی معصومین (ع) می‌باشد، تمامی حقوق شهروندی را برای مخالفین نظام به رسمیت شناخته و حدود آن را به عدم اخلال به مبانی نظام، حفظ امنیت، منافع و وحدت ملی و مصالح نظام اسلامی مشخص کرده است (اصول ۲۰ و ۲۶ و ۲۷ و ۳۷ و ۴۰ قانون اساسی) اما در مواردی که مخالف حدود قانونی را رعایت نکند، حکومت اسلامی جهت حفظ مبانی نظام اسلامی و امنیت و وحدت جامعه، موظف به برخورد با مخالفین اخلال‌گر است. شیوه‌ی برخورد نیز باید بر اساس راهکارهای دینی و قانونی باشد که طبق قانون اساسی این وظیفه بر عهده‌ی قوه قضائیه گذاشته شده است.

۲- سابقه تحقیق

از آنجا که هر حکومتی با توجه به مواضعی که اتخاذ می کند هم گروه های موافق و هم گروه های مخالف دارد لذا موضوع مخالفان داخلی، موضعگیری های حکومت در برابر آنها و نحوه برخورد با آنان از صدر اسلام تا کنون، مورد توجه بسیاری از دانشمندان و نویسندگان بوده است و تألیفات بسیاری در این زمینه به رشته تحریر در آمده است. اما کمتر نوشته ای را می توان یافت که به بررسی فقهی و حقوقی، حقوق مخالفان حکومت پرداخته باشد و بیشتر کتاب ها، پایان نامه ها و مقالات از باب فقهی و نحوه برخورد با مخالفان در زمان پیامبر گرامی اسلام و حضرت علی (ع) می باشد بنابراین سعی ما بر این بوده که بیشتر با رویکرد حقوقی به بررسی حقوق مخالفان داخلی حکومت بپردازیم. تعدادی از منابعی که در این پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته به شرح زیر است:

کتاب حقوق و حدود مخالفان در نظام اسلامی با بررسی سیره حکومت داری پیشوایان معصوم (علیه السلام) و امام خمینی(ره)، این کتاب، در پی رسیدن به پاسخی برای این سؤال است که حقوق قابل پذیرش برای مخالفان به چه میزان و در چه چارچوبی است؟ این مسئله یکی از مسائل مهم حکومتی در نظام جمهوری اسلامی در ایران محسوب می شود که تبیین آن بر برخورد مخالفان مؤثر است و ملاک و مناط مشخص و وحدت رویه ثابتی را پیش روی حاکمان قرار خواهد داد و فضا و مجالی برای اعمال سلايق شخصی، افراطی گرایي ها در آزادی و نبود آزادی مخالفان باقی نخواهد گذاشت که در نهایت سلامت افراد جامعه و حکومت اسلامی را به بار خواهد نشاند و در سایه آن ها ظلم و تعدی، با شناخت دقیق حقوق و حدود رنگ خواهد باخت. (اسماعیلی فرد و مصطفائی هرسینی، ۱۳۹۳)

کتاب بررسی جرم محاربه و افساد فی الارض، از جمله کتب فقهی حقوقی است که منحصرًا موضوع محاربه را به طور مفصل مورد بحث قرار داده است. استفاده از منابع فقهی و حقوقی، انطباق این موضوع از دو دیدگاه، از ویژگی های بارز این کتاب می باشد. نویسنده بخوبی توانسته با تبیین دیدگاه های جزایی موضوع محاربه، مباحث را کاملاً با نظرات فقهی انطباق داده و مورد بررسی قرار داده و در نهایت نظرات خود را راجع به مطالب بیان نموده است. نگارنده در طول نگارش کتاب خود توانسته با قلمی روان و حقوقی موضوعات نزدیک به هم افساد فی الارض، محاربه و بغی را بطور کامل تبیین و وجوه اشتراک و افتراق و مصادیق این مباحث را مورد بررسی قرار دهد. گرچه در این کتاب بطور مستقیم به موضوع این مقاله اشاره نشده است

اما می توان با استفاده از مطالب مفید این کتاب، مقدمات نتیجه گیری موثر را بوجود آورد.
(حبیب زاده، ۱۳۷۰)

کتاب سیره ائمه اطهار(ع) در برخورد با اندیشه‌های مخالف، پژوهشی تاریخی- تربیتی در مورد سیره سیاسی اهل بیت(ع) با انواع مخالفان و اندیشه‌های مختلف مذهبی و گروه‌های منحرف می باشد. در این نوشتار ضمن بررسی اندیشه‌های مخالف و پیشینه برخورد با آن‌ها در فرهنگ اسلام، نوع موضع‌گیری ائمه اطهار در برابر ملحدان و مخالفان اندیشه تشیع و پیروان و پیشوایان مذاهب اسلامی منعکس شده و برخورد ائمه با رقبای سیاسی خویش اعم از خلفای سه گانه و حاکمان اموی و عباسی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نویسنده با توجه به حجم بالای تبلیغات فرهنگی علیه امامان شیعه در عصر امویان و عباسیان، به مناظرات و برخوردهای علمی ائمه در قبال انواع این هجمه‌ها و تبلیغات مسموم اشاره کرده و مواضع ایشان در قبال منحرفان، غالیان، جاعلان حدیث، ثنویت‌گرایان و عقل‌گرایان افراطی را تشریح نموده و به اثبات مرجعیت علمی اهل بیت پرداخته است. وی همچنین پاسخ و سیره عملی ائمه در قبال شبهات سیاسی جامعه را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و رویکرد اهل بیت در قبال شبهات معترضان و استفاده از تقیه در برخی از موارد توسط ایشان را تبیین نموده است. (محرمی، ۱۳۸۸)

۳- ضرورت و نوآوری تحقیق

در طول تاریخ، همواره تمامی حکومت‌ها، موافقان و مخالفان خاص خود را داشته اند. در این بین موضوع مخالفان داخلی حکومت و مسئله حقوق و نحوه رفتار با ایشان از مسائل عمده و اساسی است که به هر نحوی تبیین گردد و بنا بر هر ضوابطی که برای آن مشخص شود، رفتارهای حکومتی و اجتماعی را سامان می دهد. در این تحقیق سعی شده تا با یافتن نمونه‌های عملی رعایت حقوق مخالفان در فقه و حقوق نشان دهد که شعارهای بشردوستانه ای که در قرون اخیر رواج یافته نه تنها، از سوی بیش تر حکومت‌ها و دولت‌ها عمل نمی شود بلکه، گهگاه به عنوان دستاویزی برای نقض حقوق بشر نیز، مورد استفاده قرار می گیرد. هر حکومتی، به دلیل فراگیری و گستردگی تغییرات اجتماعی و سیاسی که در جامعه به وجود می‌آید، موجب حذف برخی از طبقات اجتماعی از عرصه سیاست داخلی می‌گردد، بنابراین حکومت‌ها در ذات خود دارای مخالفانی هستند. در شرایط کنونی اجرای پروژه توسعه سیاسی و تثبیت فضای باز سیاسی نیاز به حداکثر ثبات و آرامش دارد و طبعاً مخالفان داخلی که -کامیابی خود را در گرو ایجاد بحران، انسداد سیاسی و نظامی شدن فضای داخلی و توقف اصلاحات و

روند سازندگی می‌بیند - خواهد کوشید وضعیت را بر هم زند یا از آن به نفع خود بهره گیرد. بنابراین گشایش فضای سیاسی و تقویت روند فعالیت گروه‌ها و احزاب سیاسی و مطبوعات و گردش آزاد اطلاعات نباید مجالی برای تسهیل فعالیت این طیف از مخالفان فراهم آورد. با این حال نمی‌توان به صرف تهدیدات احتمالی و یا بالفعل مخالفان و با ایجاد تصلب و انسداد سیاسی، مانع از شکل‌گیری و فعالیت قانونی آنان شد.

۴- سوالات تحقیق

- ۱- آیا در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران کسانی که برای براندازی حکومت قصد مخالفت دارند حقوقی در نظر گرفته شده است؟
- ۲- از دیدگاه فقه آيا مخالفان داخلی حکومت حقی مانند سایر مردم دارند؟

۵- فرضیات تحقیق

- ۱- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به دنبال حمایت از مخالفینی بوده است که با پذیرش اساس جمهوری اسلامی به نقد حاکمیت و ساختارهای آن و حاکمان مبادرت میکنند.
- ۲- علاوه بر قانون اساسی فقه اسلامی نیز تمامی حقوق شهروندی را برای مخالفین نظام به رسمیت شناخته است و حدود آن را به عدم اخلال به مبانی نظام، حفظ امنیت و وحدت ملی مشخص کرده است.

۶- هدف‌ها و کاربردهای تحقیق

با وقوع انقلاب اسلامی در کشورمان و به تبع آن تشکیل حکومت اسلامی بحث حفظ امنیت نظام اسلامی و دفاع از موجودیت آن وجود دارد. از آنجا که یکی از قوانین مهم و حکومتی همه ی نظام‌ها و حکومت‌ها مسئله برخورد با مخالفین و معاندین آن حکومت است می‌خواهیم ببینیم نگاه قوانین قضایی و حکومتی دین اسلام به این مبحث چگونه است و چه اعمالی را به عنوان اقدام علیه امنیت ملی قابل مجازات می‌شناسد. مهمترین اهدافی که در این پژوهش به دنبال آن هستیم عبارتند از:

- ۱- بررسی حقوق مخالفان داخلی حکومت.
- ۲- واکنش جامعه اسلامی و نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با گروه‌های معترض به آن و کسانی که از ادای وظایف واجبه امتناع می‌نمایند.

۷- روش ها و انجام تحقیق

روش این پایان نامه توصیفی و تحلیلی بوده و مطالب مربوطه به صورت کتابخانه ای از کتب حقوقی و فقهی مرتبط گردآوری شده است.

۸- ساماندهی (طرح) تحقیق

این پروژه در سه فصل گردآوری شده است :

فصل اول با عنوان " کلیات " به بررسی مفهوم شناسی حق ، حقوق و اقسام آن ، تعریف حکومت اسلامی و بیان ضرورت آن و در نهایت به بررسی و تبیین مراد از مخالفان داخلی حکومت می پردازد.

فصل دوم با عنوان " مصادیق مخالفان حکومت در فقه و حقوق " به تبیین مصادیق منتقدان حکومت ، بغات ، محارب ، افساد فی الارض ، تروریسم ، فتنه ، نفاق در فقه و حقوق می پردازد. فصل سوم تحت عنوان " بررسی حقوق مخالفان " به بررسی حقوق مخالفان در قانون اساسی، حقوق مخالفین سیاسی در رسیدگی به جرایم آن ها می پردازد. در نهایت نیز به بیان نتیجه، اثبات فرضیه ها و ارائه پیشنهادات می پردازد.

فصل اول

کلیات

در این فصل به بیان تعاریف مختلف لغوی حق و معانی اصطلاحی آن در فقه و حقوق پرداخته می شود و سپس معانی حقوق و اقسام آن را بیان می کنیم در بخش سوم نیز حکومت اسلامی، ویژگی ها و دلایل لزوم حکومت آورده می شود و در نهایت نیز تبیین مراد از مخالفان در این پژوهش و ماهیت آن ها ذکر می گردد.

بخش اول - مفهوم شناسی حق

مفهوم «حق» از مهم ترین مسائل حوزه اخلاق، حقوق و سیاست است. در این زمینه، مباحث مختلفی از جمله معنا و ماهیت حق، انواع حق، منشأ حق و غیره مطرح می شود. در این میان، بحث از معنای حق، به خصوص در نگاه اندیشمندان اسلامی و به طور اخص در حوزه های فقهی، حقوقی، اجتماعی و سیاسی یکی از مباحث مهم است. تبیین دقیق معنای «حق» در نگاه اندیشمندان حوزه های مختلف دانش های اسلامی، به خصوص در دانش های حقوق و سیاست، زمینه مناسبی را برای طرح درست و عالمانه مباحث مهم نظام های سیاسی و حقوقی فراهم می آورد.

این بخش، با تحقیق در معانی لغوی و اصطلاحی «حق» در علوم گوناگون و دیدگاه های اندیشمندان مسلمان، معتقد است حق به معنی «امتياز» یا «سلطنت» و «اختصاص» است. قدر جامع همه این ها، نوعی «ثبوت» باشد که به نفع کسی اعتبار و جعل می شود. لازم به یادآوری است که «حق» در دو ترکیب «حق بودن» و «حق داشتن» به کار می رود. مراد از «حق» در این نوشتار، اصطلاح مورد نظر در ترکیب «حق داشتن» است، نه ترکیب «حق بودن».

گفتار اول - حق در لغت

در مجمع البیان ذیل آیه ۷ از سوره انفال گوید: «حق آنست که شی در موقع خود واقع شود.» (طبرسی، ۱۳۷۹، ۷۸)